

О. В. М а н і г д а

(К и ї в)

ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ДАВНЬОРУСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У II-й ПОЛОВИНІ XX ст. (за матеріалами Наукового архіву ІА НАН України)

Стаття підводить підсумки багаторічних досліджень давньоруських пам'яток на теренах Західної України на території тих областей, де у давньоруський час розташовувалися Галицьке та Волинське князівства.

К л ю ч о в і с л о в а: давньоруське село, розвідки, стаціонарні дослідження, Дністер, Західний Буг, Збруч, Горинь, Прут, Стир, Шацькі озера.

Кількість інформації, накопичена археологічною наукою на сьогоднішній день дозволяє узагальнити та проаналізувати значний наявний матеріал, різні методики дослідження у багатьох галузях. У тому числі на початку XXI ст. ми маємо інформацію про значну кількість археологічних експедицій, що досліджували давньоруські поселення (селища та городища) з кінця XIX ст.

У Науковому архіві ІА НАНУ зберігаються звіти польових експедицій, серед яких автором було оброблено ті, що стосуються території Західної України з 1945 по 1990 рр. та відібрано для аналізу ті звіти, що містили, навіть, незначну інформацію про фіксацію поселень та городищ давньоруського часу. Більше уваги приділялося інформації про наявність неукріплених селищ, оскільки це дослідження є частиною роботи по створенню археологічної карти давньоруського села Галицької та Волинської Земель (IX—XIII ст.).

Стаття має на меті структурувати інформацію про час і місце дослідження окремих мікрорегіонів Західної України. Це є необхідним для підведення підсумків тривалої роботи у другій половині XX ст., усвідомлення ступеню вивчення території, складання археологічної карти пам'яток з метою комплексного аналізу історичних процесів. Створення своєрідної

«карти вивченості» території надасть можливість виявити прогалини і спрямувати подальші дослідження на мало вивчені регіони, що з різних причин залишилися поза увагою дослідників. У цій статті автор розглядає географічні напрямки, ступінь та характер дослідження давньоруських пам'яток (селищ та городищ). Зауважимо, що до уваги бралися усі звіти археологічних експедицій, що стосуються території 8 областей України: Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, на території яких у давньоруський час розташовувалось Галицьке та Волинське князівство. Закарпаття у даному випадку залучене як сусідній регіон, що входив до ареалу розповсюдження слов'янських та давньоруських пам'яток у IX—XIII ст. Для зручності, подана інформація розділена на десятиліття у межах яких проаналізовано кількість, напрямки та характер дослідження мікрорегіонів.

Такий метод суцільного опрацювання інформації дає можливість зафіксувати максимум випадків виявлення пам'яток давньоруського часу, особливо у разі виявлення їх не профільними експедиціями. Тим більше, що переважна більшість поселень є багатошаровими.

За допомогою зібраної інформації ми також маємо можливість виділити основні вектори дослідження пам'яток. Перший — маршрутний прохід території за визначеними заздалегідь пунктами. Другий — суцільне обстеження певного відрізка території, прив'язане, як правило, до басейну ріки. У такому разі охоплюється невелика прибережна зона. Третій — маршрут — розвідка в околицях пам'ятки, на якій здійснюються стаціонарні дослідження. Четвертий — стаціонарне археологічне досліджен-

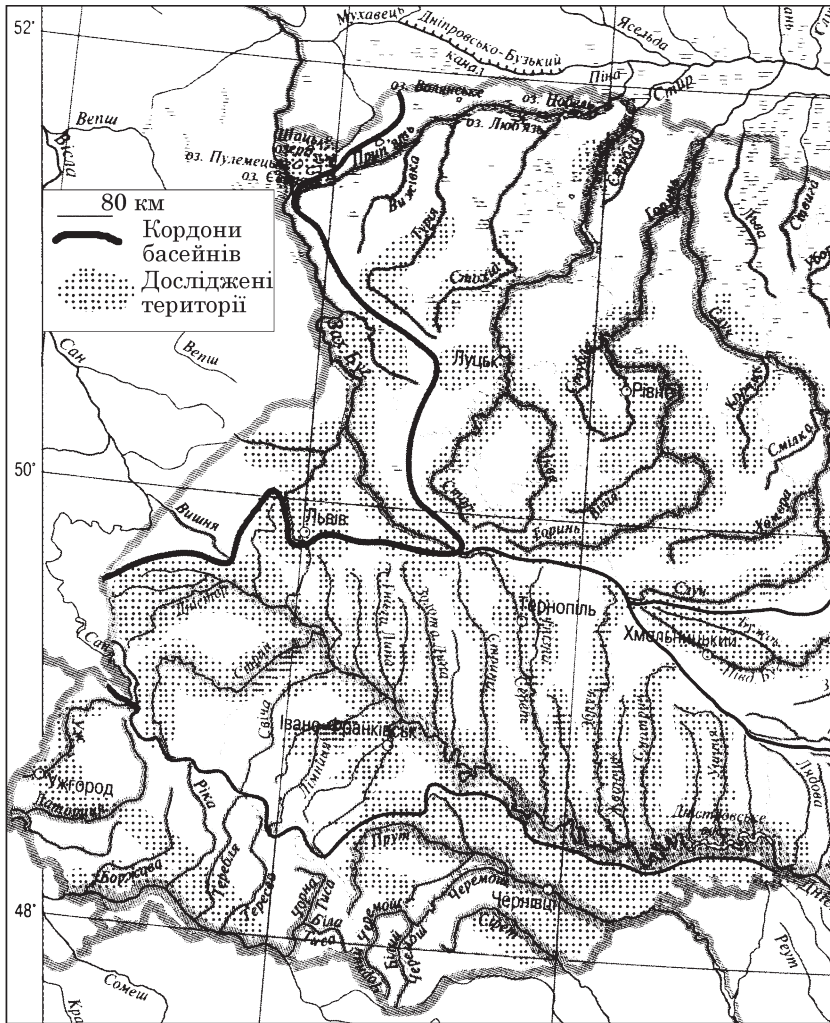

Рис. 1. Схема досліджень давньоруських пам'яток на території Галицького та Волинського князівств

тим джерелом, на якому створюється основа археологічної карти давньоруського села. Обсяг давньоруських пам'яток картографованих автором за інформацією поданою у звітах експедицій 1946—2003 рр. складає близько 90 % і налічує близько 1000 пам'яток. Тоді як разом із залученням опублікованих даних ця цифра зростає приблизно на 30 %.

1946—1950. За цей період автором опрацьовано 10 звітів, що були доступні для вивчення. З огляду на них можемо стверджувати, що перші повоєнні роки були присвячені стаціонарному дослідженню 5 пам'яток давньоруського часу. Так, проводились розкопки городищ у Львівській та Чернівецькій обл. (Старчук 1946/29, 1948/20; Тимошук 1950/14)¹. Досліджено також один давньоруський могильник на Львівщині (Смішко, Свешніков 1946/31). Проведено стаціонарні розкопки двох поселень, що містилися давньоруські

ня пам'ятки. Очевидно, що перші три вектори, характерні для розвідувальних досліджень, здатні за короткий термін зафіксувати інформацію про наявність або відсутність пам'ятки. Це, безумовно, найкращий спосіб дослідження у випадку, якщо широкі площі території будуть у подальшому непридатні для вивчення. Наприклад, у випадку побудови ГЕС, водосховищ, меліоративних систем, розробки кар'єрів тощо. Найбільш негативною рисою при цьому є те, що пам'ятки втрачаються назавжди і повторна перевірка поданої інформації стає неможливою.

Проведення стаціонарних досліджень у порівнянні з розвідками становлять меншість. Однак, їх найбільша перевага у кількості та глибині інформації, яку зафіксовано на пам'ятці, що у свою чергу може служити еталоном для подібних категорій пам'яток. Зауважимо, що дане дослідження не має на меті отримати точну загальну кількість пам'яток виявлену за досліджуваний період. Це завдання неможливо виконати без залучення монографічних досліджень, опублікованих повідомлень, які значно доповнюють звітну документацію. Дуже часто обсяг інформації поданий у публікаціях перевищує поданий у звіті. Часом на 30 і навіть 50 %. Все ж, саме звіти польових експедицій є

шари (Смішко 1947/6а; Бернякович 1948/28) у Рівненській та Закарпатській областях. Останнє на місці Ужгородського замку. Окреме місце посідають розвідки по Дністру, що проводились у період з 1947 по 1949 рр. у різних областях на різних ділянках течії ріки. В 1947 р. М. Брайчевським зафіксовано 2 пам'ятки типу Луки-Райковецької у Хмельницькій обл. (Брайчевський 1947/1). 1949 р. було здійснено одразу дві розвідки з метою суцільного охоплення території по обидва боки Дністра у Тернопільській, Івано-Франківській та Чернівецькій обл. (Ратич 1949/33; Тимошук 1949/37). У результаті цих робіт було виявлено 11 пам'яток на правому березі Дністра та 21 пам'ятку на лівому, у т. ч. 3 поховання давньоруського часу. У 1950 р. розвідка була здійснена на території Хмельницької обл. по течії р. Горинь в околицях м. Нетішин та у Волинській області по течії р. Турія. Усього зафіксовано 4 слов'янські пам'ятки (Канівець 1950/20). Загалом у перші п'ять по-

1. Тут і далі назва наукових звітів подана у скороченому варіанті за принципом: автор, рік дослідження / інв. номер справи. Повний перелік наукових звітів (245 одиниць) в кінці статті не приводиться, оскільки в такому разі, такий список перевищив би основний об'єм даної публікації — О. М.

воєнних років основна увага дослідників була приділена розвідкам на невеликі відстані у прибережній зоні великих рік — Дністер, Горинь, Турія, у результаті яких було зафіксовано 38 нових поселень та городищ, більшість із них у районі середньої течії Дністра.

1951—1960. У ці роки археологічні роботи на Волині велися менш інтенсивно ніж на сусідній Рівненщині чи Хмельниччині. Все ж у нашому розпорядженні є звіти про 4 експедиції проведені на цих теренах. 1958 р. М. Тихановою була здійснена суцільна розвідка у межах якої вперше було охоплено течію р. Липа до її впадіння у р. Стир та, частково, р. Стир. І, хоча, метою розвідки був пошук пам'яток перших ст. н. е., автором зауважено, що на 29 обстежених пам'ятках в основному виявлено матеріали «передмонгольського» часу (Тиханова 1958/35а, с. 17). Нажаль, автор звіту не подає детального опису обстежених пам'яток, тому, про інтенсивність заселення у давньоруський час у цьому регіоні маємо лише загальні відомості. Наприкінці 50-х рр. було здійснено дві експедиції з метою вивчення городищ Волинської обл. (Кухаренко 1958/28; Раппопорт 1960/20). У результаті проведених робіт на 1960 рік цими експедиціями було зафіксовано 13 городищ давньоруського часу. На одному з них (біля с. Головно) проведено стаціонарні розкопки. Окремо варто наголосити на масштабній розвідці, що була проведена І. Ляпушкіним у Волинській та Львівській областях (Ляпушкін 1958/44). У межах Волинської області експедицією було обстежено верхню течію р. Західний Буг з притоками, а також верхню течію р. Турія, у результаті чого у прибережній зоні на обстеженій території виявлено 33 селища та городища «великокняжої» доби, у т. ч. багатопарові. Поза тим, що основним завданням експедиції було вивчення пам'яток I тис. н. е. У 1959 р. здійснено невелику експедицію, що досліджувала середню течію р. Стир, де виявлено сліди 3-х поселень часів Київської Русі (Свешніков 1960/34).

Про археологічні дослідження на *Івано-Франківщині* маємо відомості щодо 4-х експедицій, які працювали у Подністрів'ї. Зокрема, проводили стаціонарні розкопки багатопарового поселення Незвисько, що включає і давньоруські шари (Смирнова, Артамонов 1954/34; Смирнова 1957/22), а також, стародавнього Галича та його околиць (Гончаров 1951/14). Невелика розвідка була проведена 1959 р. І. Свешніковим у Середньому Подністрів'ї, де виявлено 2 пам'ятки давньоруського часу (Свешніков 1959/23).

По *Львівській області* маємо відомості про 8 експедицій проведених у 50-ті рр. У цей період активно вивчалися укріплені поселення давньоруського часу (Пліснеськ, Звенигород, Судова Вишня) (Кучера 1953/5; Свешніков 1954/13; Ратич 1958/33). Разом з тим були продовжені розвідки, які носили епізодичний характер і проводились переважно в околицях місць стаціо-

нарних досліджень (Свешніков 1954/13; 1959/23; 1960/21). У 1956 р. К. Бернякович здійснив маршрутну розвідку по Львівській області з метою підтвердження існування пам'яток (курганів), згаданих у літературі кінця XIX — початку XX ст. Зауважимо, що такий вид розвідок наочно демонструє ступінь збереженості пам'яток за певний період і може служити інструментом статистики для ведення пам'яткоохоронної діяльності. Так, із обстежених, за опублікованими даними, населених пунктів автором не підтверджено існування жодної з груп курганів (Бернякович 1956/13). Тоді ж автором звіту було проведено стаціонарні розкопки на городищі XII—XIII ст. у Подністрів'ї. Відзначимо також розвідку 1958 р., здійснену І. Ляпушкіним у верхній течії р. Західний Буг, де виявлено 19 селищ та городищ епохи Київської Русі (Ляпушкін 1958/44).

На *Рівненщині* 50-ті рр. відзначились 10-ма експедиціями. Серед них, маршрутні розвідки по Горині та її притоках (Тиханова 1956/23; Тереножкин 1959/13) де було виявлено 17 пам'яток давньоруського часу. Крім того по рр. Горинь, Устя, Збитенька (Свитенька) проведено 4 невеликі розвідки, що виявили у результаті існування до десятка поселень та городищ часів Київської Русі (Свешніков 1958/27; 1960/34; Савич 1960/47; Захарук 1952/26). Значна увага була приділена також дослідженню городищ (Кухаренко 1957/23; 1958/28; Боднар 1958/37). У межах Рівненської області проводилась розвідка П. Раппопорта по рр. Стубла, Устя, Горинь від Острожця до Корця (по лінії захід-схід) і було зафіксовано 17 городищ давньоруського часу (Раппопорт 1960/20). Зазначимо, що саме 1960 р. розпочалися багаторічні розвідувальні експедиції П. Раппопорта по дослідженню фортець давньоруського періоду на території Західної України. Цією розвідкою, проведеною в межах Рівненської та Волинської областей загалом стверджено існування 25 давньоруських городищ.

На території *Тернопільщини* у 50-х рр. було проведено 4 експедиції, що виявили наявність пам'яток давньоруського часу. Серед інших відзначимо розвідку (Смирнова, Артамонов 1954/34), у ході якої було обстежено береги р. Стрипа (ліва притока Дністра) і серед інших пам'яток виділено 7 поселень XII—XIII ст. «пізньослов'янських», за виразом авторів. Були також продовжені розвідки по рр. Горині, Вілії, Ікви у межах Тернопільської обл. (Тереножкин 1959/13; Тиханова 1960/53) у результаті яких археологічна карта Погориння та витоків Ікви поповнилася 17-ма новими пам'ятками часів Київської Русі. Окремо відзначимо розвідку І. Свешнікова (Свешніков 1956/30) у ході якої було обстежено береги р. Серет в околицях давньоруського Теробовля. Таким чином, у 50-ті рр. хоч і не проводилося великих стаціонарних розкопок на території Тернопільської області, однак широка географія розвідок виявила значну заселеність мікрорегіонів Погориння та приток Дністра.

Активно у 50-ті рр. досліджувалася і *Хмельниччина*. Особливо у другій половині десятиліття (6 експедицій), коли були продовжені стаціонарні дослідження таких пам'яток як Лепесівка у Погоринні (Тиханова 1957/276; 1959/32; 1960/53), Лука-Врублівецька (Тиханова 1957/27; 1958/35), де виявлено давньоруський шар, а також городище давньоруського часу біля с. Городище (Каргер 1958/36). У 1959 р. продовжено також розвідувальні експедиції у Погоринні розпочаті 1956 р. М. Тихановою. Це були планомірні суцільні обстеження прибережної зони по обох берегах р. Горинь від витоків до м. Білогір'я Хмельницької обл. та її притоках у межах Хмельницької та Тернопільської обл. (Тиханова 1959/32; 1959/13). У результаті чого було зафіксовано близько 30 давньоруських селищ та городищ. Не залишилося поза увагою дослідників і Подністров'я. Так, у 1958 р. М. Тихановою була здійснена маршрутна розвідка в околицях місця розкопок пам'ятки Лука-Врублівецька (Тиханова 1958/35). А також розвідки М. Брайчевського, за повідомленнями знахідок, якими підтверджено існування 1 поселення давньоруського часу (Брайчевський 1951/96).

Середнє Подністров'я досліджувалось також і в межах *Чернівецької* області (4 експедиції). Так, 1954 р. Б. Тимощуком була здійснена розвідка по правому берегу р. Дністра за течією до м. Хотин під час якої було виявлено 8 нових поселень. Автором зазначено, що в ході цієї розвідки досліджувались, в основному, перші надзаплавні тераси (Тимощук 1954/15, с. 1), отже була охоплена досить вузька прибережна зона. 1960 р. у Середньому Подністров'ї відбулися стаціонарні розкопки давньоруського поселення біля с. Вікно, Заставнівського р-ну (Тимощук 1960/23). Серед стаціонарних досліджень відзначимо також розкопки городища Ленківці — стародавні Чернівці, здійснені Б. Тимощуком у 1953 та 1960 рр. (Тимощук 1953/18; 1960/23).

1961—1970. У це десятиліття пам'ятки *Волині* досліджувалися дуже активно. Серед звітів, що зберігаються у ІА НАНУ для нашого дослідження корисними є звіти 9 експедицій, у ході яких були виявлені давньоруські селища. У цей період дослідження Волині велися в трьох основних напрямках. Перший — експедиції по дослідженню давньоруських укріплених пам'яток. Це експедиції П. Раппопорта, В. Ауліха, М. Кучери (Раппопорт 1961/17; Ауліх 1966/74; Кучера 1970/21) які досліджували городища у басейнах рр. Горині, Стиру, Західного Бугу, правих приток Прип'яті. Зазначимо, що експедиція В. Ауліха мала на меті перевірку пам'яток, вказаних як «староруські» у літературі В. Антоновичем, О. Цинкаловським, О. Ратичем та ін. Так, з 15 обстежених відомих городищ на Волині, такими, що датовані давньоруським часом є лише 5 пам'яток. Інші — передатовані автором розвідки, або ж

їх місцезнаходження встановити не вдалося. Траплялися також випадки, коли на городищі, датованому раніше як давньоруське, на момент проведення розвідки культурного шару виявлено не було. Другим напрямком є стаціонарні дослідження давньоруської території Луцька та його округи. Тут у 60-х рр. працювали М. Матвієнко та М. Кучера (Матвієнко 1967/76; Кучера 1968/24). Варто відзначити, що М. Кучерою за матеріалами цієї експедиції створено докладну таблицю ранньогончарної кераміки X ст. (Кучера 1968/24). Третій напрямок дослідження охоплює поодинокі стаціонарні дослідження: 2 городищ, 2 поселень та 1 курганного могильника давньоруського часу. Це експедиції О. Ратича, І. Русанової, М. Кучери (Ратич 1963/44; Русанова 1969/103; Кучера 1967/15).

На *Закарпатті* 60-ті рр. відзначились двома напрямками експедицій. перша — багаторічна експедиція П. Раппопорта з виявлення фортець, у ході якої давньоруським часом датоване 1 городище (Раппопорт 1962/19). Друга — постійна експедиція С. Пеняка по вивченню пам'яток Закарпаття, у т. ч. слов'янських. Серед них основна увага приділялась стаціонарним розкопкам слов'янського поселення та могильника VIII—X ст. біля с. Червене, Мукачівського р-ну (Пеняк 1961/28; 1963/39; 1964/36), а також розвідкам у Берегівському р-ні у ході яких було виявлено та частково досліджено поселення II пол. XI — поч. XIII ст., що віднесене автором до слов'янського ареалу.

На *Прикарпатті* у межах *Івано-Франківської* обл. археологічні дослідження велися менш активно, ніж на сусідніх територіях і були в основному сконцентровані в одному районі Подністров'я від м. Бурштина до м. Городенки. Так, у зв'язку з будівництвом Бурштинської ДРЕС у 1962—1963 рр. були проведені рятивні розкопки на двох поселеннях, що містили давньоруський шар (сс. Бовшів, Дем'янів) (Баран 1962/37; 1963/49). У тому ж 1962 р. була здійснена чергова експедиція П. Раппопорта по дослідженню городищ по берегах Дністра та його правих приток від м. Галич до м. Городенка. У результаті чого було зафіксовано 10 городищ датованих давньоруським часом (Раппопорт 1962/19). Звернемо також увагу і на експедицію В. Ауліха (Ауліх 1964—1965/41), докладніше про яку йдеться у висвітленні досліджень на території Львівської обл. Зазначимо лише, що експедиція, яка мала на меті обстеження давньоруських пам'яток, описаних у літературі, підтвердила наявність тільки 1(!) пам'ятки із обстежених 16 пунктів.

60-ті рр. на *Львівщині* позначились активним дослідженням літописного Звенигорода. Цьому у різні роки було присвячено 4 експедиції (Власова 1961/48; Терський 1964/64; Ратич 1965/46; 1966/83). Загалом маємо відомості про 7 експедицій, які продовжили дослідження або

виявили нові давньоруські поселення. Зокрема, були проведені стаціонарні дослідження на двох давньоруських поселеннях у басейні рр. Західний Буг та Стир (Ауліх 1967/79; Баґрій 1969/78). Протягом 60-х рр. продовжувалося також вивчення укріплених поселень на теренах Львівщини, що зафіксовано у звітах 3-х експедицій. 1962 р. П. Раппопорт провів розвідку у районі витоків Дністра, басейні Західного Бугу та Стиру, де зафіксував 17 городищ давньоруського часу (Раппопорт 1962/19). 1966 р. І. Свешніков продовжив дослідження по р. Західний Буг від м. Сокаль до м. Червонограда і доповнив археологічну карту 4-ма новими давньоруськими пам'ятками. Окремо відзначимо розвідку В. Ауліха метою якої була перевірка пам'яток вказаних у літературі як давньоруські. Результати виявили, що із 31 обстеженого населеного пункту лише датування 7-ми підтверджене дослідником. Встановити ж місцезнаходження більшості заявлених пам'яток не вдалося (Ауліх 1964—1965/41).

На території Рівненської обл. у 60-х рр. були проведені досить масштабні багаторічні розвідки, що суттєво поповнили археологічну карту Погориння давньоруського часу (6 експедицій). Цим фактом маємо завдячувати дослідженням І. Свешнікова, що у період з 1961 по 1963 рр. здійснив експедиції, у результаті яких виявив 49 нових поселень та городищ давньоруського часу по обох берегах р. Горинь та її притоках у районі м. Рівне та на північ від нього (Свешніков 1961/35; 1962/29; 1963/36). У 1965—66 рр. ним же була проведена розвідка по р. Стир та р. Іква у районі м. Дубно і виявлено 8 нових поселень доби Київської Русі (Свешніков 1965/37; 1966/72). Цю картину доповнила 1967 р. С. Березанська розвідкою по р. Іква, нею зафіксовано 3 пам'ятки давньоруського часу (Березанська 1967/28а).

Археологічні дослідження на Тернопільщині були у 60-ті рр. значно скромніші за проведені на сусідній Хмельниччині або Волині. Однак, за відомими згідно звітів 5-ма експедиціями можемо простежити два напрямки досліджень. Перший — стаціонарні розкопки у двох пунктах в басейні р. Вілія — городище давньоруського Шумська та Данилова (Островський 1961/21; Раппопорт 1968/49). Та розкопки у басейні р. Горинь багатопарового поселення, що містить давньоруські шари (Плецишин 1969/71). До другого напрямку віднесемо розвідки у Середньому Подністров'ї. У ході робіт виявлено десяток давньоруських поселень (Свешніков 1967/52; Малеев 1970/88). Як бачимо, увага дослідників наприкінці 60-х рр. була прикута до дослідження давньоруських літописних міст. Однак, дві розвідки, проведені у Подністров'ї 1967 та 1970 рр. доповнили картину заселення мікрорегіону.

Натомість, у 60-х рр. територія Середнього Дністра з його лівими притоками перебувала у

полі зору дослідників на Хмельниччині. Так, у різні роки у цьому напрямку було здійснено 5 експедицій. З них 2 проводили стаціонарні розкопки давньоруського городища Бакота та його околиць (Винокур 1963/29; 1964/41), а також розвідки по лівих притоках Дністра (Раппопорт 1963/15; Мовша 1967—1968/79; Винокур 1970/55). Загалом, авторами розвідок обстежено 11 пунктів, у яких виявлено шари давньоруського часу. Окремо варто відзначити дві експедиції, що охопили прибережну зону р. Смотрич від її витоків до м. Кам'янець-Подільський, що було зроблено вперше (Тиханова 1961/52), на жаль, автор не подала у звіті докладну інформацію про кількість виявлених давньоруських пам'яток. І друга — експедиція І. Винокура, яким були проведені стаціонарні розкопки городища біля с. Городок на р. Смотрич (Винокур 1966/59). Північніше, у басейні рр. Горинь та Случ також було здійснено дві експедиції, що виявили загалом 9 давньоруських пам'яток (Винокур 1965/30; Раппопорт 1961/17). Стаціонарні розкопки були проведені у верхів'ях Південного Бугу на давньоруській пам'ятці біля с. Городище.

На Буковині у цей період активно велися стаціонарні розкопки давньоруських городищ правого берега Дністра (с. Дарабани, Ломачинці, Перебиківці) (Тимошук 1966/86; 1968/77; 1970/54). У 1963 р. проведені також дві розвідки, що охопили прибережну зону р. Прут. Серед інших, цими дослідженнями зафіксовано 2 поселення давньоруського часу (Смирнова 1963/33; Вакуленко 1963/47).

1971—1980. У цей період археологічне вивчення Волині проводилося дуже активно. У порівнянні з попередніми роками значно зросла кількість експедицій — до 15, а також частка стаціонарних досліджень. Зокрема, 3 експедиції присвячено дослідженню літописного Володимира та околиць (Раппопорт 1975/55; Малевская-Малевич 1976/142; Кучінко 1976/102). Також 4 експедиції проводили розкопки у стародавньому Луцьку та окрузі (Воляник 1971/15в; Кучінко 1972/91; 1974/91; 1978/151). Ще 3 експедиції досліджували городище біля с. Городище Луцького р-ну (Кучінко 1977/90; 1978/111; 1980/53). Крім того стаціонарні дослідження та невелика розвідка проводились у середній течії р. Стохід у зв'язку з будівництвом Боровнівського водосховища — виявлено 2 могильника та 3 поселення давньоруського часу (Петегирич 1976/131; 1977/112). Поряд із стаціонарними дослідженнями проводились масштабні розвідки на півночі, південному заході та південному сході області. Зокрема, у середній течії р. Стир — 1 поселення (Оленковський 1979/75) та по р. Західний Буг від витоків до місця перетину її з кордоном Польщі. Це розвідка у межах Волинської, Львівської та Рівненської обл. Загалом було обстежено 3 городища та 1 поселення доби Київської Русі

(Чайка 1979/96). Okремо варто відзначити велику археологічну розвідку у район Шацьких озер, здійснену чи не вперше. Із 25 виявлених поселень до періоду Київської Русі дослідником віднесено 7 пам'яток (Артюх 1979/77).

Надзвичайно велика кількість археологічних досліджень проведених у *Закарпатті* у 70-х рр. сприяла доповненню археологічної карти у т. ч. слов'янськими та давньоруськими пам'ятками. Відомості про них містяться у 14-ти звітах експедицій. Починаючи з 1972 р. дослідниками проводились розвідки, які зафіксували більше 50 селищ слов'янського та давньоруського періодів та стаціонарні дослідження 5 пам'яток. Характерною особливістю дослідження давньоруських пам'яток на *Закарпатті* є той факт, що всі вони є багатошаровими, отже, існує необхідність вивчення матеріалів усіх без винятку експедицій. Значна їх кількість проводилась у зоні будівництва меліоративних систем, інших новобудов. Серед основних дослідників варто відзначити С. Пеняка (Пеняк 1973/43; 1974/73; 1975/105; 1978/4; 1979/3), Є. Балагурі та В. Котигорошка (Балагурі 1974/108; 1977/75; Балагурі, Котигорошко 1976/147; 1978/44; 1979/51; 1980/115). Дослідженню слов'янських пам'яток *Закарпаття* приділили увагу також О. Ратич (Ратич 1972/62; 1973/62) та А. Медведєв (Медведєв 1976/115). Однак, зауважимо, що з визначенням культурної приналежності пам'яток на *Закарпатті* існують певні труднощі. Якщо розповсюдження слов'янського ареалу на інших досліджуваних теренах не викликає сумнівів, то на території високогір'я культурно-історична ситуація є більш неоднозначною і пов'язана перш за все з угорською колонізацією у середньовіччі. З огляду на політичну ситуацію 50—70-х рр. яка суттєво впливала на формування ідеології у археологічній науці, у деяких вчених на сьогоднішній день є сумніви щодо ідентифікації багатьох пам'яток *Закарпаття* Х—ХІІІ ст. зі слов'янськими. Зокрема, такі сумніви висловив В. Котигорошко (Котигорошко 2008, с. 314).

На території *Івано-Франківщини* джерела не фіксують масштабних розкопок у 70-ті рр. Серед проведення стаціонарних досліджень відзначимо роботи у Галичі та його околицях (Ауліх 1973/94). Натомість, було проведено багато розвідок, більшість з них у Попрутті, на відміну від попереднього десятиліття. Так, 3-ма розвідками у Снятинському районі було виявлено 6 давньоруських пам'яток (3 поселення та 3 городища) (Клапчук 1971/37; Томенчук 1978/68; Михайлина, Тимошук 1980/61). У районі Середнього Подністров'я встановлено наявність 3 поселень та 1 городища у правих та лівих притоках Дністра (Мацкевой 1977/45; Томенчук 1978/68). Okремо варто відзначити розвідку Б. Томенчука у місця давніх виходів соляних джерел. Такі дослідження, направлені на висвітлення виробничої діяльності давнього

населення є поодинокими і тому заслуговують на виділення в окремий напрямок. Цією розвідкою стверджено існування поміж інших і 4-х давньоруських поселень у передгірській зоні (Томенчук 1979—80/47).

У *Львівській* області за ці роки зафіксовано проведення 20 експедицій з вивчення пам'яток давньоруського часу. З них 9 проводили стаціонарні дослідження. Основними напрямками робіт були обстеження приток Дністра та басейну Західного Бугу. У першу чергу відзначимо розкопки залізоплавильного центру ІХ—ХІ ст. у верхів'ях Дністра (Цигилик 1980/42), як об'єкт, що характеризує виробничий процес. Серед інших у Подністров'ї було досліджено 2 багатошарові пам'ятки, що містили давньоруські шари (Мацкевой 1979/82; Петегірич 1979/134), а також багаторічні дослідження фортеці Тусань (Крушельницька, Рожко 1978/127 та ін.). У басейні Західного Бугу стаціонарно досліджувалась 1 багатошарова пам'ятка (Кропоткін 1977/122) та 2 пам'ятки в околицях літописних міст Звенигорода та Белза (Крушельницька 1977/125; Петегірич 1978/128). Продовжувались також багаторічні дослідження Львова та Плісеська (Багрій 1976/86; Пелецишин, Чайка 1980/100). Із розвідувальних досліджень, які також діляться на два географічних напрямки — Подністров'я та притоки Західного Бугу, більшість була проведена у басейні останнього. 8 розвідок охопили витoki, верхів'я та течію ріки до місця її перетину з кордоном Польщі. У результаті виявлено 17 нових поселень та городищ часів Київської Русі, у т. ч. багатошарові (Михальчишин 1975/111; Багрій 1977/111; Мацкевой 1977/45; Чайка 1978/145; 1979/96; Пелецишин 1979/73; Крушельницька 1979/79; Конопля 1980/62). У Подністров'ї проведено розвідку по лівих притоках Дністра у районі р. Гнила Липа де виявлено 7 нових поселень давньоруського часу. Проводились також дослідження у Городоцькому районі по притоках Дністра у місцях спорудження меліоративних каналів (3 поселення) (Бондар 1978/66). Автором розвідки обстежені також інші місця антропогенного втручання. Зокрема, кар'єр поблизу с. Артишів, придорожно зону шосе Городок — Великий Любін, місця спорудження меліоративних ставків, де констатована повна відсутність культурного шару давньоруського часу. Припускаємо, що висушування та засипка низки природних озер знищила сліди давніх поселень. 1975 р. була проведена невеличка розвідка у передгірській зоні по р. Вігор (басейн р. Сан), де виявлено 1 давньоруське поселення (Михальчишин 1975/111).

У *Рівненській* області також була проведена велика кількість експедицій, які працювали в основному в районах середньої течії р. Горинь, її притоках (р. Іква) та басейні р. Стир. Серед стаціонарних досліджень, проведених у Погоринні відзначимо розкопки багатошарових поселень

Хорів (Плещишин 1974/78; Чайка 1976/100) та Межиричі з околицями, де було виявлено давньоруське поховання (Руй, Круц, Хведась 1977/148; Свешников 1978/67; 1979/105). Досліджувалися також городища Дорогобуж (Свешников 1972/68; 1973/93), Листвин і околиці, Жорнів (Чайка 1975/123; 1978/145). У басейні р. Стир проводились багаторічні роботи на городищі літописної Муравиці (р. Іква) (Пономарева 1976/32; 1978/99; Никольченко 1977/145; 1979/54). А також на городищі Торговиця (р. Іква) (Никольченко 1972/68). З багатопарових поселень стаціонарно досліджувалось одне — біля с. Озлів (р. Іква) (Свешников 1978/67). Розвідки у Погоринні проводились по р. Стубла у Млинівському районі — 1 поселення доби Київської Русі (Конопля 1980/62) та за течією власне р. Горинь у районі міст Острог — Рівне — 6 пам'яток давньоруського часу (Плещишин 1974/78; Чайка 1976/100; 1979/96). Ближче до кордону з Білоруссю на р. Горинь обстежувалось городище давньоруського часу Володимирець (Воробей 1977/119). У притоках Прип'яті (р. Ствига), у районі с. Глинне проводились розкопки давньоруського могильника (Прищепа 1980/54). У басейні Стиру 2-ма розвідками обстежено верхів'я річки — 2 поселення (Терський 1974/89) та течію р. Іква — 3 поселення часів Київської Русі (Свешников 1975/64).

Дослідження давньоруських пам'яток території *Тернопільської* області у 70-ті рр. були значно скромніші ніж на Івано-Франківщині чи Львівщині (усього 8 експедицій), та зосереджені в основному у середній течії Дністра та його правобережних приток. Розкопки проводились на багатопаровому поселенні Заліщиці (Малеєв 1971/85). Основну масу робіт складають розвідки, завдяки яким виявлено 6 нових поселень та городищ часів Київської Русі. Це роботи Ю. Малеєва (Малеєв 1971/85; 1972—73/114; 1978/102), а також М. Кучери по виявленню та обстеженню вже відомих городищ у Середньому Подністров'ї у межах Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької обл. (Кучера 1973/18; 1976/37). Іншим напрямком розвідувальних досліджень були роботи у верхів'ях Горині, що тривали з II пол. 50-х рр. У 70-ті було здійснено 3 експедиції, завдяки яким виявлено 4 нових давньоруських поселення (Воляник 1971/15в; 1972/22б; Пелещишин 1974/78).

У межах *Хмельницької* області було здійснено 16 експедицій, 9 з яких досліджували пам'ятки Середнього Подністров'я, переважно, городища. Автори звітів 7-ми експедицій поставили перед собою завдання вивчення давньоруських пам'яток берегів рр. Случі, Південного Бугу, приток Стиру. Стаціонарні розкопки у Подністров'ї проводилися на двох багатопарових поселеннях Каветчина та Сокіл Кам'янець-Подільського р-ну (Приходнюк 1975/10д; 1978/30а) а також 4 городища давньоруського часу — Бакота, Устя, Стара Ушиця, Гринчук (Винокур 1976/83;

Горішній 1979/34б; Кучера, Горішній 1976/16б; Пачкова 1976/13в). Розвідки продовжив М. Кучера у рамках вивчення городищ Подністров'я і обстежив 11 пам'яток по Дністру та лівих його притоках (Кучера 1974/6; 1976/37). 2 пам'ятки у цьому ж районі було виявлено експедицією Ю. Малеєва (Малеєв 1978/102). Крім того, М. Кучерою була здійснена масштабна розвідка по рр. Горині, Случі, Південному Бугу результату якої було обстеження у межах Хмельницької обл. 6 городищ давньоруського часу (Кучера 1973/18). Городища Болохівської Землі у Хмельницькій обл. по берегах р. Ікви досліджував Р. Якубовський (Якубовський 1973/66; 1975/116). Ним же проводились розвідки у басейні Південного Бугу, зокрема по р. Вовк, де загалом виявлено 6 пам'яток давньоруського часу (Якубовський 1975/116; 1977/37). У межах Летичівського р-ну по р. Південний Буг була здійснена розвідка Ягодзинським (виявлено 3 городища та 4 поселення давньоруського часу (Ягодзинський 1972/60). Ним же 1971 р. обстежувався басейн р. Случ (р. Ікопоть), де було виявлено 5 поселень та 1 городище доби Київської Русі (Ягодзинський 1971/52). Обстеження поховальних пам'яток по р. Случ проводив О. Моця (Моця 1977/8).

У кордонах *Чернівецької* обл. у 70-х рр. працювало 12 експедицій з вивчення давньоруських пам'яток. По 6 у Попрутті та Подністров'ї. Зокрема, були продовжені багаторічні роботи М. Кучерою (обстежено 2 городища) (Кучера 1974/6). Інші експедиції проводили стаціонарні розкопки городищ. Так, Б. Тимощуком у різні роки досліджувались городища Добринівці, Ржавинці, Окопи, Рухотин (Тимощук 1973/57; 1975/36; 1976/135; 1980/16). Окремо відзначимо дослідження гончарного комплексу XII—XIII ст. у с. Комарів, як такого, що висвітлює господарську і виробничу діяльність давнього населення (Ковпаненко 1978/30и). Поховальні пам'ятки у Подністров'ї були досліджені у с. Дністрівка (Смирнова 1980/37). У Попрутті археологічні дослідження були сконцентровані на роботах поблизу с. Ревне (пам'ятки типу Луки-Райковецької) (Тимощук 1972/49; Михайлина, Тимощук 1977/57; 1978/144; Михайлина 1979/123). Крім того, Б. Тимощуком було досліджено городище Грозинці (Тимощук, 1971/61).

1981—1990. Це десятиліття у дослідженні давньоруських пам'яток на *Волині* охарактеризувалося розвідками та стаціонарними дослідженнями басейну р. Стир та його приток у районі стародавнього Луцька (Кучінко 1983/92; 1984/96). Проводились також дослідження поховальних пам'яток у басейні Стиру у межах Ківерцівського району (Гупало 1983/113; 1984/61). По Західному Бугу та його притоках розвідку проводив І. Михальчишин. Дослідником виявлено 5 поселень давньоруського часу (Михальчишин 1982/118).

На *Закарпатті* в основному проводилися розвідки пам'яток давньоруського часу у різних районах течії р. Тиса та її приток. Так, С. Пеняком здійснено розвідку у Іршавському, Мукачівському, Берегівському районах, де виявлено 4 поселення доби Київської Русі. Дослідником проведено також стаціонарні розкопки 2-х городищ та 1-го поселення, що містили шари давньоруського часу (Пеняк 1981/117; 1982/13). Розвідки у Виноградівському, Мукачівському, Ужгородському районах виявили наявність багатопарових поселень із давньоруськими шарами (10 поселень та 1 городище) (Балагурі, Котигорошко 1981/118; Котигорошко 1982/109; Мацкевой 1981/36).

На *Івано-Франківщині* досить активно проводилися стаціонарні розкопки як у Попрутті так і у Середньому Подністров'ї, а розвідки — в основному приток Дністра. Серед багаторічних стаціонарних досліджень давньоруських пам'яток у Подністров'ї — Стародавній Галич (Ауліх 1983/101), фортеця Тустань (Рождо 1983/166; 1984/60 та ін.), багатопарове поселення Сокіл (Василенко 1985/168) та городище с. Луковище Рогатинський р-н (Томенчук 1985/61). Цим же дослідником здійснювались багаторічні розкопки давньоруського городища у с. Олешків Снятинського р-ну (Томенчук 1981/33; 1982/123; 1983/100; 1984/169 та ін.). Також Б. Томенчуком була здійснена розвідка у Попрутті у р-ні м. Снятин, де виявлено 1 городище та 1 поселення давньоруського часу (Томенчук 1982/123). Ще 5 розвідок різних дослідників охопили притоки Дністра у Калуському, Тисменецькому районах (Кочкин 1983/91), Тлумацькому р-ні (Крушельницька 1981/43), Галицькому р-ні (Василенко 1984/78), Рогатинському р-ні (Томенчук 1982/123; 1984/169). Загалом виявлено 12 нових пам'яток давньоруського часу.

На *Львівщині* у 80-х рр. активно проводилися як розвідки так і стаціонарні дослідження, сконцентровані по рр. Дністер, Стир, Західний Буг.

Серед стаціонарних досліджень у басейні Західного Бугу відзначимо 2 давньоруських поселення — поблизу сс. Тишиця та Яструбиці (Чайка 1981/71; Свешников 1982/106). А також розкопки городища поблизу с. Глинське (Корчинський 1982/162). У Подністров'ї велися стаціонарні дослідження городища Стільсько, відкритого 1981 р. (Корчинський 1981/140; 1984/122 та ін.) і городища поблизу с. Березець (Грибович 1981/137). Продовжувались також багаторічні розкопки літописних міст: Львова (Мацкевой 1981/36; Багрій 1982/110), Пліснеська (Соломка 1983/94), Зудеча (Корчинський 1983/98). Серед досліджень-розвідок у першу чергу варто зазначити роботи Р. Сулика по давньому соляному шляху з Дрогобича до верхів'їв р. Стрий (Сулик 1986/151), а також розвідки М. Пелешишина та Р. Чайки направлені на

перевірку повідомлень О. Ратича та В. Ауліха, які не дали позитивних результатів (Пелешишин 1982/114; Чайка 1986/66). Серед планових досліджень берегів річок з метою виявлення давньоруських об'єктів окреме місце посідає дослідження І. Михальчишина яке, на противагу більшості розвідок проводилось не у прибережній зоні, а у межиріччі Стиру та Західного Бугу у межах Львівської та Тернопільської обл. (Михальчишин 1989/170). Це малодосліджена територія, вивчення якої значно розширює наші знання про систему заселення мікрорегіону. Серед прирічкових розвідок у Львівській обл. була проведена низка досліджень у верхів'ях, притоках та за течією Західного Бугу (Свешников 1981/46; Терський 1981/100; Михальчишин 1982/118; 1986/64; Чайка 1987/144). Загалом зафіксовано 17 давньоруських поселень та городищ.

На теренах *Рівненської* обл. у 80-х рр. здійснювались значні стаціонарні та розвідувальні експедиції. Переважна більшість з них — Б. Прищепою у Погоринні. Ним проводилися розкопки багатопарових поселень Бармаки, Степань та городищ Дорогобуж, Жорнов (Прищеп 1989/173; 1981/72; 1984/171; 1990/219; 1986/37; 1987/113). На р. Іква (притока Стиру) дослідник продовжував здійснювати дослідження літописної Муравиці (Прищеп 1982/64). Ним також були проведені значні розвідувальні дослідження у Погоринні по лінії міст Млинів, Дубно, Здолбунів, Рівне, Гоща, на північ та південь від них. Ці дослідження суттєво збагатили археологічну карту давньоруської волості Погорини, та вплинули на вивчення динаміки заселення мікрорегіону. Так, у різні роки вченим було відкрито та обстежено більше 70 давньоруських поселень (Прищеп 1986/37; 1987/113; 1988/216; 1989/173; 1990/219).

Терени *Тернопільщини* продовжували досліджуватися в основному у районі Середнього Дністра, де проводилися розкопки та розвідки давньоруських поселень Ю. Малеевим (Малеев 1981/138; 1984/152). Також на цих теренах була здійснена розвідка І. Михальчишином у межиріччі Стиру та Західного Бугу, результати якої виявили наявність 2-х нових давньоруських пам'яток (Михальчишин 1989/170).

У *Хмельницькій* обл. проводилися стаціонарні розкопки та розвідки у Подністров'ї у Новоушицькому, Кам'янець-Подільському та Чеме-ровецькому районах, результатами яких стало дослідження 4-х поселень та городищ давньоруського часу (Баженова 1982/111; Кучугура 1984/149). У басейні р. Случ по р. Хомора була проведена невеличка розвідка, що виявила 4 нових пам'ятки доби Київської Русі (Терещук 1982/65).

На *Буковині* основні дослідження були зосереджені на пам'ятках Попруття, де Б. Тимощуком досліджувались різночасові пам'ятки, у т. ч. Чорнівське городище, та слов'янське посе-

лення поблизу с. Кидрина (Тимошук 1982/58; 1982/59).

Загалом, 80-ті рр. на теренах України були присвячені дослідженням, направленим на перевірку вже відомих пам'яток, та, частково, на виявлення нових, з метою втілення масштабного проекту — Зводу пам'яток історії та культури по кожній області.

Завершуючи огляд експедиційних робіт, здійснених на території Західної України у період з 40-х рр. по кінець 80-х рр. маємо можливість стверджувати, що експедиційні дослідження у різні періоди велися з різною інтенсивністю. Так, найбільш активно давньоруські пам'ятки вивчалися у 60-ті та 70-ті рр. ХХ ст. Натомість, у 50-х рр. значна увага приділялася виявленню та ідентифікації літописних міст. В усі періоди перевага у стаціонарних дослідженнях надавалася городищам перед поселеннями, проте частка дослідження останніх з року в рік зростала. Загалом за матеріалами звітів 1946—1990 рр. автором картографовано 870 пам'яток.

Що ж до географії досліджень, то вона надзвичайно широко представлена. Це стосується у першу чергу прибережних районів таких великих річок як Тиса, Дністер, Прут, Західний Буг, Стир, Стохід, Збруч, Горинь, Случ, Шацькі озера. По берегах, у різних місцях течії цих артерій були виявлені поселення, городища, поховальні пам'ятки давньоруського часу. Поряд з цим проводилися активні дослідження у басейнах малих річок, що у першу чергу необхідно брати до уваги, для відтворення системи заселення у період IX—XIII ст.

Обробивши загалом інформацію із 245 звітів, згаданих у цьому дослідженні автор звернула увагу і на методику дослідження та подання звітів. Звертає на себе увагу і той факт, що у багатьох експедиціях відсутня карта маршруту розвідок, плани виявлених поселень, місцезнаходжень. Трапляються випадки, коли автори звітів не подають матеріалів, виявлених на давньоруських поселеннях, якщо їхньою метою було дослідження пам'яток іншої культурної приналежності. Ця обставина дуже ускладнює можливість датування пам'ятки, адже часто дослідники датують давньоруські поселення, виявлені ними побіжно, і дослідження яких не є їхньою основною кваліфікацією. До недоліків звітів варто також віднести відсутність точної географічної прив'язки пам'ятки, її топографії (це стосується пам'яток які не є головним об'єктом дослідження).

Чи не найважливішою складовою є методика дослідження. Переважна більшість розвідувальних експедицій орієнтована на гідрографію мікрорегіону у якому здійснюється дослідження. Це найбільш прийнятний варіант обстеження території, однак включає в себе дуже обмежену прибережну зону. Надзвичайно рідкісними є експедиції, що проводились по вододілах, віддалених від водних джерел регіонах.

І ще більшою рідкістю є експедиції, які мають на меті вивчення господарської діяльності населення, а тому їх маршрути орієнтовані по місцях родовищ (до прикладу, рудних, глиняних) або виходу мінеральних джерел (солі). За весь період дослідження нами відзначено лише 5 таких спеціальних досліджень. Щоправда, на сьогоднішній день цьому напрямку експедиційних досліджень приділяється все більше уваги. Так, у районі родовищ пірофілітового сланцю (Овруцький кряж) діє багаторічна археологічна експедиція, що вивчає виробничі залишки, зокрема, та систему заселення кряжу у цілому (Томашевський 2005; Павленко 2005).

Що стосується методики дослідження поселень, орієнтованих на гідрографію мікрорегіонів, то у цьому напрямку також здійснюється ряд проектів. Вони покликані забезпечити комплексне вивчення мікрорегіонів із залученням усіх можливих факторів (Афанасьєв, Коробов 2004; Середньовекове поселення 2004). З використанням екологічного підходу розроблена система заселення Пруто-Дністровського регіону для черняхівського ареалу пам'яток (Стеблій 2007). Створення карт-моделей функціонування окремих поселень або їх сукупностей розробляється багатьма дослідниками (Романчук 1976; Шевченко, Платонова 2002; Томашевський, Вовкодав 2004). Комплексне дослідження, покликане виявити динаміку, соціо-культурні перетворення, показати сільське життя як безперервний механізм, необхідне на сьогоднішній день. Однією з останніх робіт у цьому напрямку є дослідження М. Макарова (Макаров 2008).

У підсумку зазначимо, що ступінь вивченості території Галицької та Волинської земель є досить високий, незважаючи на те, що значними прогалинами у цій галузі залишається територія півночі Волинської області (басейн Прип'яті), межиріччя Дністра та Тиси, нижні течії рр. Турії, Стоходу, Горині, територія, що належить до басейну р. Сан з українського боку кордону (рис. 1). Роботи по дослідженню результатів польових експедицій у період 1990—2010 рр. будуть продовжені.

Афанасьєв Г.Е., Коробов Д.С. Использование ГИС в изучении системы расселения аш-тигоров и выделения зон биопродуктивности в VII—XII вв. на Северном Кавказе // Группа Археолого-географические информационные системы. AGIS-4. — Электронный сборник. — М., 2004.

Котигорошко В. Верхне Потисся у давнину. — Ужгород: Карпати, 2008. — 430 с.

Макаров Н.А. Археологическое изучение севернорусской деревни: пути, подходы, результаты // Сельская Русь в IX—XVI веках. — М.: Наука, 2008. — С. 5—15.

Павленко С.В. Исследование производственных комплексов овручской средневековой индустрии пирофиллитового сланца в 2002 году // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей

присвячений пам'яті В.В. Седова. — Переяслав-Хмельницький, 2005. — Вип. 16. — С. 195—209.

Романчук С.П. Про використання археологічних матеріалів у історико-ландшафтних дослідженнях // Фізична географія та геоморфологія. — 1976. — № 16. — С. 88—94.

Средневековое поселение Настасьино. Труды Подмосковной экспедиции Института археологии РАН. — Т. 2. — М., 2004. — 292 с.

Стеблій Н. Географія поселень в археологічних дослідженнях (за матеріалами черняхівської культури Верхнього Подністер'я та Верхнього Попруття) // Вісник Інституту археології. — 2007. — Вип. 2. — С. 17—30.

Томашевський А.П., Вовкодав С.М. Археолого-геоінформаційна система «Овручський проект» // Група Археолого-географічні інформаційні системи. AGIS-4. — Електронний збірник. — М., 2004.

Томашевський А.П. Дослідницькі програми і особливості Овручського проекту вивчення і збереження спадщини середньовічної Овручської волості // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей присвячений пам'яті В.В. Седова. — Переяслав-Хмельницький, 2005. — Вип. 16. — С. 186—194.

Шевченко Ю.Ю., Платонова Н.И. Динаміка освоєння території верхнього Полуж'я во второй половині 1-го — началі 2-го тисячелетія н. э. // Европа-Азия: Проблемы этнокультурных контактов. — 2002. — С. 261—271.

О. В. Манігда

**ИТОГИ ИССЛЕДОВАНИЙ
ДРЕВНЕРУССКИХ ПОСЕЛЕНИЙ НА
ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX в.
(по материалам Научного архива
ИА НАН Украины)**

Настоящая работа подводит итоги многолетних исследований древнерусских поселений и городищ

на территории, где в прошлом находились Галицкое и Волынское княжества (в границах современной Украины). Проводится анализ географических направлений исследований, характер проведенных работ (разведки, стационарные работы). Выделяются основные специализации разведывательных экспедиций (сплошное исследование прибрежных зон, экспедиции в места древних производственных зон, маршрутные выезды с целью проверки опубликованной ранее информации о памятниках, сообщений о находках). По итогам изучения результатов экспедиций проводится картографирование древнерусских поселений и городищ (отдельное исследование), создана карта исследованности территории, схема которой приводится в иллюстрации к статье. Указывается на некоторые особенности оформления обработанных автором 245 отчетов, информация о которых приводится в этой работе.

О. В. Манігда

**INVESTIGATIONS RESULTS OF OLD
RUSS RURAL SETTLEMENTS IN A
SECOND HALF OF 20th CENTURY
(After Scientific Reports of Field
Expeditions from Scientific Archival
Depository of Archaeology Institute)**

The paper sums up results of long-term investigations on rural settlements and fortresses (10th—13th cent.) on a territory where Galych and Volyn princedoms were located. Author carries out analysis of geographical directions, kind of researches (excavations, prospecting works). It is also marked out special characters of prospecting works (near-shore zone researches, works in a handicraft industry places, verification data routs). The scheme of investigated territories was created according to the final result of data processing.